

Ceasloave blăjene (1751-1753)

ELENA MIHU
Târgu-Mureș
FLORIN BOGDAN
Muzeul Etnografic Reghin

Abstract

The Books of Hours from Blaj (1751-1753)

*The present study tries, by simply comparing the engravings from the two books, to complete the **Ancient Romanian Bibliography**, regarding the second edition of **The Book of Hours** printed in Blaj (1753). The confrontation of the two engravings, the existence of the border surrounding each engraving from the second edition, the difference between the dimensions of the used letters (smaller for the edition from 1751-1752 and bigger for the 1753 edition), as well as the dimensions of the printed page, together with those mentioned above, complete the information offered by the specialized bibliography regarding this second edition of **The Book of Hours**, printed in Blaj.*

Keywords: *The Book of Hours, Blaj, Ancient Romanian Bibliography, engraving, printing.*

Un moment important și cu profunde semnificații în istoria cărții și tiparului românesc se leagă de numele Blajului, important centru cultural al Transilvaniei. Aici a luat ființă, în anul 1746, una din cele mai importante tipografii din spațiul românesc din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.¹ Prima tipăritură blăjeană a fost considerată a fi, pentru

¹ Printr-un Decret imperial emis de Maria Tereza la data de 14 octombrie 1746 se înființa o tipografie în Transilvania; mai multe informații în Eva Mârza, Doina Dregheciu, Gabriela Mircea, *Pietre pentru zidirea românității moderne. Vechile tipărituri blăjene de la Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia. Catalog*, Alba Iulia, Editura Haco International, 2007, p. III; Ioan Bianu, Dan Simonescu, *Bibliografia Românească Veche 1508-1830*, București, Editura Academiei Române, vol. IV, 1944, p. 68 (în continuare *BRV*); Cornel Tatai-Baltă, *Gravorii în lemn de la Blaj*, Blaj, Editura Eventus, 1995, p. 45-46; Mircea

multă vreme, *Floarea adevărului*, carte tipărită abia în anul 1750, însă *Bibliografia Românească Veche* amintește o altă tipăritură din anul 1747, o foaie volantă emisă de aceeași Maria Tereza: *Porunca prea-înălțatei și prea-putearnicii Doamnei Împărăteasii și Crăiasii Doamnei, Doamnei Marii Therezii, cu carea se oprește petreacerea banilor împărătești și crăiești în țările Porții otomânești supuse, scoasă de pre letinie în limba rumânească și tipărită în Scaunulu arbierescu, în Blaju, anulu D[o]mnului 1747, în luna lui Augustu, în 27 de zile, de Dimitrie Pandoviču tipografulu.*²

Deși înființată în 1747, tipografia blăjeană va atinge perioada de apogeu către sfârșitul secolului al XVIII-lea, când vor fi apărut numeroasele ediții ale *Ceaslovului*, *Catavasierului*, dar și cele două monumente ale tiparului blăjean, *Minologhionul* (1781), de o excelentă calitate grafică și, mai ales, *Biblia* (1795).³

Până la înființarea tipografiei de la Blaj, cărțile necesare săvârșirii serviciului liturgic erau aduse de către episcopii uniți de la tipografiile din Țara Românească, mai ales cele de la Râmnic și București. Edificatoare pentru această situație este o însemnare existentă pe un exemplar al *Evangheliei* (București, 1723), aflat în localitatea Cornești (județul Mureș): „și-am scris în zilele prealuminatului împărat Carol VI fost crai și împărat în țara Ardealului, și-au fost vlădica Ioanea liberu baron de-n Potoc fiind vlădică Făgărașului și a toată biserica cea unită în țara Ardealului și-au fost cinstit protopop Ioan din Bia, fiind anii de la zidirea lumii [...] luna februarie în 26 zile.” Un exemplar al *Antologhionului* (Râmnic, 1705), de la Zau, se cumpăra în timpul episcopului Klein, în anul 1740: „...acest zapis adevărat supt biruința înălțatului împărat Carolul al șasele[a] și supt stăpânū[a] [ar]hierei vl[ă]d[i]ca Inokentie și protopop locului Ioan de la Turda [...] în anul 1740 iulie 6 zile. Scris-am eu protopop [...] Dălianul din Sobor.” O altă însemnare despre achiziția unei cărți tipărite la București găsim în *Chiriacodromionul* (1732), de la Ogra (județul Mureș), cumpărat chiar din mâna episcopului unit Ioan Inochentie Micu Klein: „Această poucenie iaste a frăției sale a popii Vasilie din Făjet cumpărată pe bani buni florinți 18 de la mâna sa domnul vlădică Ioanichie [Micu Klein] în anno domini 1734,

Tomescu, *Istoria cărții românești de la începuturi până la 1918*, București, Editura Științifică, 1968, p. 99.

²BRV, IV, 99, p. 68.

³ Cornel Tatai-Baltă, *Secvențe din arta plastică blăjeană*, Blaj, 1993, p. 10.

m[eșin]ța mai zil[e] 8, eu popa Pătru din Făjet cel bîtrân stă mărturie și Pătru Crăsnicul și cel mai mic între preoți popa Coman [din] Lupu și am și su[b]scris.”

Din cele peste 800 de exemplare ale tipăriturilor blăjene care au ajuns în județul Mureș, ne vom opri asupra celor de o importanță deosebită: *Ceaslov* (Blaj, 1751-1752), singurul exemplar cunoscut care păstrează foaia de titlu,⁴ și a unui exemplar al unei ediții necunoscute a *Ceaslovului* blăjean, cea din 1753,⁵ exemplar aflat în proprietatea parohiei ortodoxe din Crăciunești, județul Mureș.⁶

Din prima ediție a *Ceaslovului*, cea din 1751-1752,⁷ în județul Mureș întâlnim 4 exemplare, la Porumbeni, Vaidacuta, Urisiu de Sus⁸ și Sânișor,⁹ acesta din urmă fiind și singurul exemplar complet, păstrând foaia de titlu cu anul 1751, încadrată de un chenar,¹⁰ iar pe verso se află o gravură care prezintă imaginea mănăstirii Blajului, semnată în partea dreaptă, jos, „*Vlaicu*”, însoțită de următoarea legendă: „*Această mănăstire o au început și o au înzestrat împăratul Carol al 6, [anul] 1738, și o au isprăvit fiica sa M[aria] Theresia pe sama Episcopii și a călugărilor Rumânești.*” Aurel Filimon identifică cea de-a doua ediție a *Ceaslovului*, cea din 1753;¹¹ ca diferențe între cele două exemplare, el menționează doar numărul de rânduri de pe fiecare pagină, 20 la număr, față de 17, în cazul ediției din

⁴ BRV, IV, 105, p. 70-71 menționează un exemplar cu foaie de titlu care a aparținut protopopului Ilie Dăianu din Cluj.

⁵ BRV, IV, 110, p. 72; exemplar menționat și datat cel târziu în jurul anului 1753 de Aurel Filimon în studiul său, *Nouă contribuțiuni la Bibliografia veche românească*, în *Dacoromania*, VI, 1929-1930, p. 380, însă nu este vorba despre același exemplar; cel prezentat de Aurel Filimon începe cu pagina 21 și se termină cu pagina 586, în timp ce exemplarul studiat de noi începe la pagina 13 și se termină cu pagina 575.

⁶ Elena Mișu, *Cartea românească de pe valea Nirajului. Document al continuității de viață și cultură națională*, în *Marisia*, XI-XII, 1981-1982, p. 93.

⁷ Eva Mârza, Anton Rus, *Bibliografia cărților blăjene de la începutul tipografiei până la anul 1948*, Blaj, Editura Buna Vestire, 2004, p. 17.

⁸ Elena Mișu, *Cartea veche românească pe valea Beicii (jud. Mureș)*, în *Marisia*, XXIII-XXIV, 1994, p. 385.

⁹ Elena Mișu, *Cartea românească de pe valea Nirajului...*, p. 96.

¹⁰ Cornel Tatai-Baltă, *Interferențe culturale artistice europene*, Blaj, Editura „Astra,” Despărțământul „Timotei Cipariu,” 2003, p. 33.

¹¹ Eva Mârza, Anton Rus, *op. cit.*, p. 17.

1751-1752,¹² și tipul literelor folosite; totuși, exemplarul celei de-a doua ediții este diferit de primul, atât ca dimensiuni (13 x 7,5 cm - 11 x 7 cm), cât și din punctul de vedere al gravurilor care apar, cu toate că menționează că sunt aceleași.¹³ Acest fapt se confirmă doar parțial, deoarece gravurile din ediția a doua sunt încadrate de chenare, având, de asemenea, și dimensiunile mai mari față de cele prezente în prima ediție. Importanța acestei tipărituri este relevată și de corespondența purtată de Aurel Filimon cu Ioan Mușlea, care cerea o fotografie a acestei tipărituri într-o scrisoare din 26 aprilie 1938.¹⁴

În cele care urmează, vom încerca să facem o trecere în revistă a tuturor gravurilor existente în cele două ediții, subliniind asemănările și deosebirile dintre acestea, acolo unde va fi cazul.

*Iisus în Grădina Ghetsimani*¹⁵ este prima din gravuri; în prima ediție, aceasta apare la pagina 102, cu mențiunea că, în exemplarul de la Sânișor, apare și între paginile 658 și 659; gravura este semnată în dreapta jos „Vlaicu,” iar în partea centrală este datată cu cifre arabe, 1751, și are următoarele dimensiuni: 6,4 x 9,3 cm. Este însoțită de următoarea legendă: „Părinte de vei să treacă paharul acesta de la mine. Însă nu cu voia mea, ci a ta să fie; Luca 26 și I s-au arătat îngerul din ceriu întărindu-l pre el: Matheiu cap. 26.” Pentru gravura dintre paginile 658 și 659 legenda este următoarea: „Și a doa zi foarte de noapte suindu-să, au ieșit și s-au dus în locul pustiu și acolo s-au rugat: Marco cap. 2”. Pentru ediția a doua, cea din 1753, gravura este identică, apărând însă la pagina 76, cu mențiunea că este încadrată de chenar și are dimensiuni diferite: 10,2 x 7,5 cm și legenda următoare: „Părinte de vei să treacă paharul acesta de la mine. Însă nu cu voia mea, ci a ta să fie; Luca 26 și I s-au arătat îngerul din ceriu întărindu-l pre el: Matheiu cap. 26.”

¹² Aurel Filimon, *op. cit.*, p. 379-380.

¹³ *Ibidem*, p. 380; Cornel Tatai-Baltă, *Gravorii în lemn...*, p. 63.

¹⁴ Scrisoarea respectivă ne-a fost pusă la dispoziție de fiica lui Aurel Filimon, doamna Aurelia Veronica Filimon, căreia îi mulțumim pe această cale.

¹⁵ Cornel Tatai-Baltă, *Gravorii în lemn...*, p. 54; Dan Râpă-Buicliu, *Bibliografia Românească Veche. Additamenta, I, 1508-1830*, Galați, Editura Alma, 2000, p. 259.

Iisus
în Grădina Ghetsimani (1751)



Iisus
în Grădina Ghetsimani (1753)



Gravura *Iisus în fața lui Pilat*¹⁶ este așezată între paginile 172 și 173 pentru prima ediție și are dimensiunile 6,5 x 9,5 cm; este însoțită de următoarea legendă: „*Iară deacă s-au făcut zio, sfat au făcut toți arhieriei, și legând pre Hristos, l-au dat lui Pilat din Pont. Mathei. 26.*” Pentru exemplarul tipărit în 1753 gravura este plasată la pagina 143, fiind încadrată de chenar și însoțită de aceeași legendă ca în cazul primei ediții, însă cu dimensiunile 10,5 x 7,5 cm.

*Biciuirea lui Iisus*¹⁷ - pentru exemplarul din 1751-1752, gravura este plasată între paginile 639 și 640, având dimensiunile 6,1 x 9 cm; este semnată în dreapta jos „*Vlaicu*” și este însoțită de următoarea legendă: „*Și deacă l-au batjocorit, l-au dus să-l răstignească. Și era ceasul al triilea. Matheiu 57, Marcu. 15.*” Pentru ediția a doua gravura se repetă, fiind plasată la pagina 155, cu aceeași legendă, dar scrisă cu litere mai mari; deosebirea

¹⁶ Cornel Tatai-Baltă, *Gravorii în lemn...*, p. 54; Dan Râpă-Buicliu, *op. cit.*, p. 259.

¹⁷ Cornel Tatai-Baltă, *Gravorii în lemn...*, p. 55; Dan Râpă-Buicliu, *op. cit.*, p. 259.

constă în încadrarea gravurii într-un chenar, cu dimensiunile 10,3 x 7,8 cm.



Biciuirea lui Isus (1751)



Biciuirea lui Isus (1753)

*Răstignirea*¹⁸ este o gravură care apare la pagina 238 pentru exemplarul din prima ediție și are dimensiunile 6,3 x 9 cm; este semnată în dreapta jos „Vlaicu,” având următoarea legendă: „Și strigând cu glas mare, *Isus* au zis: *Părinte în mâinile tale dau sufletul meu. Luca cap. 53.*” Aceeași gravură o vom întâlni și în exemplarul din 1753, la pagina 212, cu aceeași legendă, scrisă cu litere mai mari și mențiunea că este încadrată în chenar, cu dimensiunile 10,8 x 7,5 cm.

*Simbolul cuminecăturii*¹⁹ este o gravură care apare de două ori în exemplarul primei ediții, la paginile 216 și 608, având dimensiunile 6,5 x 9,3 cm; este semnată în stânga jos „Vlaicu” și este însoțită de legenda: „*Cela ce mănâncă trupul meu și bea sânjele meu are viața veacinică. Ioan. cap. 6.*” Pentru cea de-a doua ediție, din 1753, gravura apare, din nou, de două ori,

¹⁸ Cornel Tatai-Baltă, *Gravorii în lemn...*, p. 58-59; Dan Râpă-Buicliu, *op. cit.*, p. 260.

¹⁹ Cornel Tatai-Baltă, *Gravorii în lemn...*, p. 57-58; Dan Râpă-Buicliu, *op. cit.*, p. 260.

la paginile 183 și 530, semnată în stânga jos „Vlaicu,” cu aceeași legendă, dar încadrată în chenar, cu dimensiunile 14 x 7,5 cm, respectiv 10,8 x 7,8 cm.

*Punerea pe cruce*²⁰ este o gravură care apare în prima ediție între paginile 182 și 183, pentru exemplarul de la Vaidacuta, și la pagina 112, pentru exemplarul de la Sânișor, având dimensiunile 6,3 x 9,3 cm; este semnată în dreapta jos „Vlaicu” și este însoțită de următoarea legendă: „Și deacă au venit la locul ce să chiamă al căpătânilor, acolo l-au răstignit pre el. Și era ca la al șaselea ceas. Luca 23, sth. 2.12.” La exemplarul din 1753, gravura este plasată la pagina 167, deosebirea constând în folosirea unor litere mai mari pentru legendă și încadrarea gravurii în chenar, cu dimensiunile 10,5 x 7,5 cm.



Punerea pe cruce (1751)



Punerea pe cruce (1753)

²⁰ Cornel Tatai-Baltă, *Gravorii în lemn...*, p. 56-57; Dan Râpă-Buicliu, *op. cit.*, p. 260.

Luarea de pe cruce,²¹ este o gravură care apare la pagina 258, pentru prima ediție, având dimensiunile 6,3 x 9,3 cm; este semnată în dreapta jos „Vlaicu” și este însoțită de următoarea legendă: „*Iară Iosif cumpărând joaljiu și pogorându-l pre el l-au înfășurat cu joaljiul. Marco cap. 1.5.*” Pentru exemplarul aparținând celei de-a doua ediții, gravura este plasată la pagina 228, singurele diferențe fiind literele mai mari și chenarul în care este încadrată gravura, având dimensiunile 10,8 x 7,5 cm.

*Punerea în mormânt*²² este o gravură care apare la pagina 284, în exemplarul din 1751-1752, având dimensiunile 9,3 x 6 cm; este semnată în dreapta jos „Vlaicu,” iar în stânga jos apare anul 1752. Gravura este însoțită de legenda următoare: „*Și l-au pus într-un mormânt al său nou, care îl săpășă în piatră. Mathei cap. 56.*” La exemplarul aparținând celei de-a doua ediții, gravura este plasată la pagina 308, din nou singurele diferențe fiind literele mai mari și chenarul care înconjoară gravura, cu dimensiunile 10,5 x 7,5 cm.

*Învierea lui Hristos*²³ este o gravură care apare la pagina 388, în prima ediție, cu dimensiunile 9,3 x 6,5 cm; este semnată în dreapta jos „Vlaicu” și este însoțită de următoarea legendă: „*Și de am murit cu H[risto]s, creadem că vom învia cu dânsul. Cătră Romani cap. 6.*” În exemplarul din 1753, gravura apare la pagina 338, cu aceleași diferențe: literele mai mari folosite pentru a scrie legenda și chenarul care încadrează gravura, cu dimensiunile 11,2 x 7,5 cm.

*Maica Domnului cu Pruncul*²⁴ este o gravură care apare la pagina 574 în exemplarul aparținând primei ediții (1751-1752), cu dimensiunile 5,1 x 7,8 cm; este semnată în dreapta jos „Vlaicu” și datată în stânga, jos: 1751. Gravura are următoarea legendă: „*Icoana preasfințitei Născătoarei de Dumnezeu, carea au lăcrămat în Ardeal la sfânta mănăstire de la Nicula, 1699, februarie 4,*” iar jur-împrejurul gravurii este scris: „*Cea ce ești mai cinstită decât heruvimii și mai slăvită făr[ă] de asemănare decât serafimii.*” În

²¹ Cornel Tatai-Baltă, *Gravorii în lemn...*, p. 59; Dan Râpă-Buicliu, *op. cit.*, p. 260.

²² Cornel Tatai-Baltă, *Gravorii în lemn...*, p. 60; Dan Râpă-Buicliu, *op. cit.*, p. 260.

²³ Cornel Tatai-Baltă, *Gravorii în lemn...*, p. 60-61; Dan Râpă-Buicliu, *op. cit.*, p. 260.

²⁴ Cornel Tatai-Baltă, *Gravorii în lemn...*, p. 61-63; Dan Râpă-Buicliu, *op. cit.*, p. 259.

cazul exemplarului celei de-a doua ediții, din 1753, gravura apare la pagina 532, iar diferența constă în chenarul care încadrează gravura și dimensiunile mai mari, 13,5 x 7,5 cm.



Maica Domnului
cu Pruncul (1751)



Maica Domnului
cu Pruncul (1753)

Prezentul studiu încearcă, printr-o comparație simplă a gravurilor din cele două cărți, completarea *Bibliografiei Românești Vechi*, în cea ce privește cea de-a doua ediție a *Ceaslovului* tipărit la Blaj (1753). Punerea față în față a celor două gravuri, existența chenarului care înconjoară fiecare gravură din ediția a doua, diferența dimensiunii literelor folosite (mai mici pentru ediția din 1751-1752 și ceva mai mari pentru cel din 1753), precum și a dimensiunii paginii tipărite alături de cele menționate în rândurile precedente, duc la o completare a informațiilor oferite de bibliografia de specialitate²⁵ referitoare la această ediție a doua a *Ceaslovului* ce s-a tipărit la Blaj.

²⁵ BRV, IV, 110, p. 72; Aurel Filimon, *Nouă contribuțiuni la Bibliografia veche românească*, în *Dacoromania*, VI, 1929-1930, p. 380.